

WAARNEMINGEN OVER DE VERSPREIDING VAN ENIGE VLEERMUISOORTEN IN MIDDEN-NEDERLAND

J. W. SLUITER en P. F. VAN HEERDT.

(Zoölogisch Laboratorium der Rijksuniversiteit te Utrecht).

Het vaststellen van de verspreiding van een zoogdiersoort is zelden gemakkelijk uitvoerbaar, vooral wanneer men een indruk wil krijgen van de getalsterkte van de soort in kwestie. Ook het onderzoek naar de vleermuizenstand van een bepaald gebied levert zijn specifieke moeilijkheden op. Overdag slapen deze dieren in meestal zeer slecht toegankelijke schuilplaatsen en als zij rondvliegen is het al zo donker, dat determinatie van de soort in vele gevallen niet met zekerheid kan geschieden. Natuurlijk, er zijn verschillen in grootte, vorm en wijze van vliegen, maar de duidelijk te onderscheiden vliegbeelden, waar bv. de ornitholoog mee werken kan, moet de chiropteroloog toch missen. Hij is voornamelijk aangewezen op het vinden van slaapverblijven en moet dan nog trachten de vleermuizen in handen te krijgen.

Deze schuilplaatsen kan men overal verwachten, waar holle bomen, gebouwen of holen en gangen in de grond zijn. En waar zijn die niet? Als het er 's zomers maar warm is (droogte kan geen kwaad, want de dieren drinken geregeld) en 's winters maar niet vriest en flink vochtig is (de dieren drinken dan niet zo geregeld als des zomers) is een vleermuis al gauw tevreden. Zelfs al weet men een plaats, waar veel vleermuizen rondvliegen, dan nog is het niet eenvoudig om te bepalen, waar ze zich overdag ophouden.

Het vinden van schuilplaatsen is dus wel een zeer belangrijk punt bij het bestuderen

van de vleermuizenstand, maar het is niet doenlijk alle plaatsen, die als vleermuizenverblijf in aanmerking komen, te onderzoeken. Men moet zich beperken tot die plaatsen, die door hun dichte bevolking de aandacht trekken — bv. een holle boom met een rumoerige vleermuis-kolonie er in, soms een hoop mest eronder — of tot plaatsen, waar de aanwezigheid van vleermuizen gemakkelijk te constateren is, doordat de dieren niet verscholen zijn, maar openlijk aan wanden of plafonds hangen. Dit laatste is meestal het geval in de mergelgangen van Z.-Limburg.

Bij zijn bekende ring-onderzoek heeft Bels (1952) dan ook bijna uitsluitend gebruik gemaakt van deze beide typen van vindplaatsen, nl. holle bomen, voornamelijk in de Haarlemmerhout, en de grotten van Z.-Limburg. Dat daarbij een bepaalde vleermuizen-soort vrijwel geheel buiten schot kan blijven, moge blijken uit het feit, dat er in ons land slechts bij uitzondering een exemplaar van de toch zeer algemeen voorkomende Dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) geringd is.

Een ander belangrijk punt is, dat men uit holle bomen alleen 's zomers vleermuizen kan vangen, wanneer de dieren 's avonds uitvliegen om voedsel te gaan zoeken, terwijl het alleen 's winters de moeite loont om in de grotten te gaan verzamelen, omdat het merendeel der overwinteraars 's zomers elders verblijf houdt. Tengevolge van de min of meer gedwongen selectie

van de vindplaatsen, doet zich het merkwaardige feit voor, dat we van de zomergedragingen van de Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*), die meestal in holle bomen voorkomt, vrij veel weten, maar dat van de 12 soorten Limburgse winterslapers slechts van twee een kraamkamer in Nederland bekend is geworden.

Bovenstaande algemene beschouwingen mogen bijdragen tot een beter begrip voor de resultaten van een onderzoek, dat wij sinds de winter 1950/51 hebben ingesteld naar de vleermuisbevolking van Midden-Nederland. Ook bij dit onderzoek, dat geheel in de geest van het werk van Dr Bels en aanvankelijk zelfs onder zijn leiding werd uitgevoerd, hebben wij ons zeer moeten beperken wat betreft de vindplaatsen, met alle bovenvermelde nadelen daarvan. Met holle bomen hadden we enig succes in het buiten „Voordaan” bij Groenekan (Utrecht). Dank zij de aanwijzingen van de heer J. T. de Smidt vonden we daar een kleine kolonie van de Rosse vleermuis. In de zomers van 1952 en 1953 konden in totaal 115 exemplaren van deze soort geïnged worden, waarvan 99 ♀♀ en slechts 16 ♂♂. Het overheersen van de ♀♀ wijst er sterk op, dat we hier met een kraam-kolonie te doen hebben, maar merkwaardigerwijze gelukte het niet in de maanden Juni, Juli en Augustus (dat is de periode waarin de jongen geboren en gezoogd worden) hier ook maar een exemplaar te vangen. In September waren ze dan plotseling weer in de gebruikelijke bomen te vinden met volgroeide jongen in hun midden.

Dat de Voordaanse kolonie slechts klein is in vergelijking met die in de Haarlemmerhout (Bels 1952, 7) moge blijken uit de volgende cijfers. In Voordaan ringden we in de laatste 2 jaren gemiddeld per jaar 50-60 dieren, terwijl Bels van 1937-1946

in Haarlem gemiddeld 380 Rosse vleermuizen per jaar van een ring kon voorzien. Jammer genoeg was er bij enige speurtochten van onze medewerker de heer G. L. van Eyndhoven in de Haarlemmerhout deze zomer geen spoor meer van de grote *Nyctalus*-kolonie te bekennen.

De terugmeldingen van Voordaanse vleermuizen geven tot nu toe nog geen aanleiding voor gedetailleerde vermelding en bespreking. Van de 115 geïngede dieren werden 1 ♂ en 14 ♀♀ teruggevangen, maar steeds uit dezelfde of uit een vlak daarbij staande boom, als waaruit ze geïnged waren.

Een heel ander type van jachtterrein vonden we in gebouwen van een aantal fortten voornamelijk behorende tot de vroegere Hollandse Waterlinie. Deze gebouwen, daterend van de helft van de vorige eeuw, liggen meestal onder een laag aarde en zijn vermoedelijk voor vleermuizen min of meer equivalent aan de Limburgse mergelgangen. Ook zij zijn door hun grote vochtigheid en hun vrij constante temperatuur, schommelende om de 10° C, geschikt als winterkwartier. Tot onze vreugde vonden we er dan ook 5 van de 12 soorten, die in Limburg overwinteren, terug. Ze zijn opgesomd in tabel 1.

Uit een vergelijking van de jaargemiddelden blijkt, dat de grootte van de vangsten in de fortten in 't algemeen op een veel lager niveau ligt dan in de Limburgse grotten. Dit wordt begrijpelijk als men bedenkt, dat de grotten niet alleen door hun hoge temperatuur en vochtigheid, maar ook door de weldadige rust die er, dankzij hun grote uitgestrektheid, heerst, een wel zeer sterke aantrekkingskracht op vleermuizen hebben, met het gevolg, dat zij er 's winters van heinde en verre heentrekken. Daardoor ontstaat in het kleine gebied van Z.-Limburg een concentratie van indivi-

Soort	Midden-Nederland			Z.-Limb.	
	♂♂	♀♀	Totaal	Gem./jaar	Gem./jaar
<i>Myotis daubentonii</i>	24	17	41	14	107
<i>Myotis myotis</i>	1	—	1	—	105
<i>Myotis mystacinus</i>	112	65	177	59	200
<i>Myotis nattereri</i>	6	2	8	3	187
<i>Plecotus auritus</i>	48	44	92	31	41
Totaal	191	128	319	107	640

Tabel 1: Overzicht van de totale aantallen geringde vleermuizen in Midden-Nederland in de winters van 1950/51 tot en met 1952/53. In de uiterst rechtse kolom zijn de gemiddelde aantallen der in dezelfde winters in Z.-Limburg geringde dieren van dezelfde soorten ter vergelijking weergegeven.

duen, die kwantitatief geenszins een afspiegeling is van de permanente Chiropteren-fauna van deze streek. De forten daarentegen zijn te onrustig om tot een dergelijke concentratie aanleiding te kunnen geven. Ze zijn ook wel veel kleiner dan de grotten, maar toch niet zo klein, dat deze eigenschap een limiterende factor kan worden.

Hierbij willen we even aantekenen, dat uit het bovenstaande wederom het vitale belang van het Z.-Limburgse grottencomplex voor de vleermuisbevolking, niet alleen van dit gebied zelf maar ook van grote delen van Nederland, België en Duitsland, blijkt. Het is dus wel zeer te betreuren, dat het niet mogelijk is geweest een halt toe te roepen aan de schending van de Z.-Limburgse grotten ten bate van mergelwinning en champignonteelt.

Verder valt het op, dat soorten als de Meervleermuis (*Myotis dasycneme*), de Ingekorven Vleermuis (*Myotis emarginatus*) en de Kleine hoefijzerneus (*Rhinolophus hipposideros*), die in Z.-Limburg althans 's winters zeer algemeen zijn, in de

forten geheel ontbreken. Dit is heel goed te verklaren: de Meervleermuis is in Midden-Nederland een echte doortrekker: voor de beide andere soorten ligt ons land aan de uiterste noordgrens van hun verspreidingsgebied. Van de eveneens in het zuiden des lands zeer talrijke Vale vleermuis (*Myotis myotis*) vonden we slechts een geringd en een ongeringd exemplaar. Op de verspreiding van deze soort in geheel Nederland komen we verderop in dit artikel nog terug.

De vergelijking Midden-Nederland—Z.-Limburg leert ook, dat de Baardvleermuis (*M. mystacinus*) in het eerstgenoemde gebied de andere soorten nog veel sterker in aantal overtreft dan in Limburg het geval is. De Grootoor (*Plecotus auritus*), die in de forten in talrijkheid een goede tweede plaats bezet, blijft echter in Z.-Limburg op dit punt belangrijk achter bij de andere hier besproken soorten. We zouden dit zo willen interpreteren, dat beide soorten zich niet gauw door mensen laten storen. De Grootoren zijn bovendien zo weinig kieskeurig op hun winterkwartier, dat zij zich niet op bepaalde plaatsen behoeven te concentreren, en daardoor in de grotten in veel kleiner aantal voorkomen dan soorten, die op zichzelf veel minder algemeen zijn in Nederland.

De forten, die wij onderzochten, zijn opgenoemd in tabel 2 en in kaart gebracht in fig. 1.

De naam Amerongen (no 7) slaat op het bekende kasteel aldaar, dat dankzij de toestemming van Ir G. A. Graaf Bentinck, geregeld gecontroleerd kon worden door onze medewerker de heer G. L. van Eyndhoven. De overige namen hebben betrekking op forten, die steeds door de beide auteurs zelf met hun helpers zijn onderzocht. De zeer vergaande medewerking van de betrokken militaire autoriteiten bij

Vindplaats	Soort	Myotis daubentonii	Myotis myotis	Myotis mystacinus	Myotis nattereri	Plecotus auritus
1 Nieuwersluis		—	—	—	—	2
2 Maarsseveen		—	—	—	—	1
3 Rhijnduinen		2	—	10	1	7
4 Lunette IV		—	—	—	—	—
5 Vechten		4	—	15	—	8
6 't Hemeltje		3	—	7	—	4
7 Amerongen		—	1	18	—	7
8 Waalsche Wetering		1	—	4	—	—
9 Korte Uitweg		2	—	4	1	2
10 Snel		—	—	—	—	2
11 Honswijk		9	1	9	4	4
12 Everdingen		2	—	5	—	7
13 't Spoel		—	—	—	—	1
14 Diefdijk		—	—	3	—	3
15 Asperen		1	—	21	—	6
16 Nieuwe Steeg		—	—	1	—	1
17 Vuren		—	—	—	—	—
18 Giessen		—	—	—	—	1
19 Steurgat		—	—	—	—	—

Tabel 2: Maximale aantallen dieren, gevonden bij één bezoek. De cijfers voor de vindplaatsen komen overeen met de cijfers op het kaartje van fig 1.

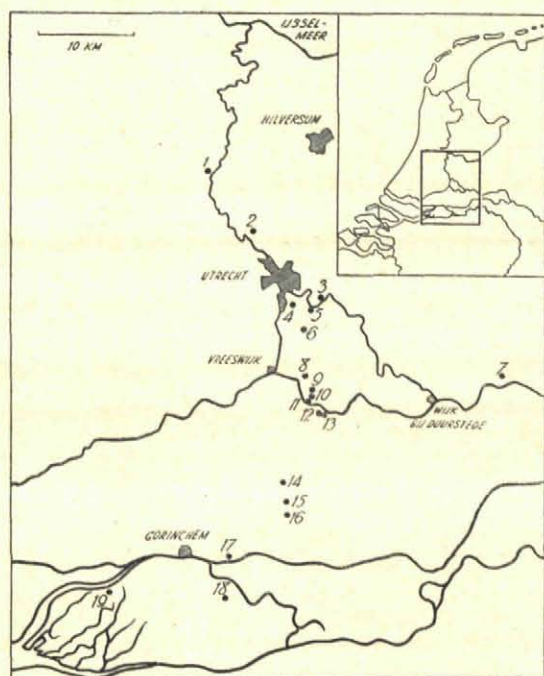

Fig. 1. De cijfers op dit kaartje corresponderen met de getallen vóór de in tabel 2 genoemde vindplaatsen.

het betreden van de forten willen wij hier gaarne dankbaar memoreren.

Het rijkste aan soorten bleek het fort Honswijk (no 11) te zijn. Dit hangt waarschijnlijk samen met de aanwezigheid van vrij grote, zelden betreden, warme kelders, waarvan de vloer de gehele winter is bedekt met een laag water, zodat de lucht er geheel verzadigd is met waterdamp. Het fort Asperen (no 15) was steeds het rijkste aan individuen, vooral van de Baardvleermuis (*M. mystacinus*). Vermoedelijk ontleent dit fort zijn aantrekkelijkheid aan de omstandigheid, dat er in de benedenverdieping de hele winter door gestookt wordt. De vleermuizen hangen dan in de vochtigste vertrekken van de eerste verdieping. Volgens de in dit gebouw gestationeerde werklieden komen de dieren 's avonds geregeld tevoorschijn en vliegen dan in de warme benedenvertrekken rond. Een bewijs temeer, dat de winterslaap bij vleermuizen niet zo continu behoeft te zijn

als men vroeger wel gedacht heeft. Het valt verder op dat een aantal fortten weinig of geen vleermuizen pleegt te herbergen. Dit verschijnsel kan meestal gemakkelijk verklaard worden, doordat het betrokken fort erg klein is of zeer intensief door mensen gebruikt wordt. Dit soort fortten is voor ons onderzoek eigenlijk niet

van belang, maar wordt alleen volledigheidshalve in tabel 2 genoemd. In enkele gevallen, zoals bv. bij Nieuwe Steeg (no 16) gaan bovenstaande verklaringen echter niet op en tasten we dus geheel in het duister omtrent de oorzaak van het geringe aantal vleermuizen in dit fort.

(wordt vervolgd)

VRAGEN EN KORTE MEDEDELINGEN

Pestvogel. Tijdens een kaderexcursie van de N.J.N.-Rotterdam op 8 November 1953 werd door ons in de Hoekse Bosjes te Hoek van Holland een Pestvogel waargenomen. Wij konden het dier zeer dicht benaderen. Ondanks grondig zoeken werden geen andere exemplaren meer ontdekt. M. WESTDIJK.

Barmsijsjes in het land. Barmsijsjes krijgt men hier maar zelden te zien. Zo'n buitenkansje hadden mijn vrouw en ik tijdens onze vogelronde van 7 November ll. op de Wageningse Berg (Holle weg-Westbergseweg). In de namiddag bungelden toen ongeveer 45 van deze kwieke vogeltjes door elkaar aan de katjes van enkele berken. Af en toe vlogen ze als een prachtig dansende muggenzwerm wat rond, minstens zo mooi als Kneutjes dit doen. De meeste leken ons jongen, als zodanig te herkennen aan de strepen op de borst. Er waren echter ook enige zacht roodgekleurde, volwassen mannetjes bij en ook oude wijfjes. Het Kleine Barmsijsje, de ondersoort uit Groot-Brittannië en de gebergten van Midden-Europa, werd door ons niet in de troep opgemerkt. Voor zover ik weet, waren de laatste jaren geen Barmsijsjes in de omgeving van Wageningen waargenomen. Het laatst zag mijn vrouw er vijf op 16 Februari 1950 in Achterberg, gemeente Rhenen, in berkenstruiken. Daar deze vinkachtige er invasie-manieren op na houdt, zou het mij niet verwonderen, indien onze waarneming niet op zichzelf stond.

Wageningen. Dr D. M. DE VRIES.

Vinken, Kepen, Koperwieken, Houtduiven en Barmsijsen dit najaar talrijk? Als aanvulling op

de vraag van Dr D. M. de Vries in het Novembernummer p. 220 of het weer een Kepen-jaar zou zijn, kan ik het volgende mededelen:

Hoewel de Vinken dit jaar laat waren, kreeg ik de indruk dat er dit jaar veel Vinken in ons land zijn. De mogelijkheid bestaat, dat weers- en voedselomstandigheden hen hier langer deden verblijven dan gewoonlijk en er daardoor relatief meer worden gezien.

Zou men de vangstcijfers van Vinken en Kepen op de diverse vinkenbanen, welke nog ten behoeve van het ringonderzoek in gebruik zijn, bekijken, dan krijgt men de indruk dat een slechte vangst van deze soorten geenszins wil zeggen, dat ze inderdaad in klein aantal doorkwamen. Ofschoon de vangstcijfers dit najaar vrij laag zijn, wijzen de berichten van waarnemers op het tegendeel!

Overigens zijn m.i. ook de Kepen en de Koperwieken, welke dit najaar vroeg waren, evenals vorig jaar vrij talrijk. Vooral de Koperwieken. Begin November vielen ook de grote troepen Houtduiven in verschillende delen van het land op. Vermoedelijk zijn er ook meer Goudhaantjes in het westen. De laatste paar weken worden in alle delen van het land Grote Barmsijsen gezien en in mindere mate ook Kleine Barmsijsen en Fraters. Vermoedelijk zal het een nog beter Barmsijsen-jaar worden dan in 1945. Gegevens over deze laatste drie soorten zal ik graag ontvangen.

18 November 1953.

JAAP TAAPKEN,
Warmond, Z.-H.

Een zeldzame gast, *Syrnhaptis paradoxus*. November is verstreken en in tegenstelling tot verleden jaar lag de temperatuur vrij hoog.